

Aansluiting van de kernkwaliteiten Rivierenland bij Farm & Fun

Een quickscan van beleidsdocumenten

Jessica Cornelissen en Gerard Migchels

© 2009 Wageningen, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V. is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Projectnummer: 3250139409

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
Akkerbouw, Groene Ruimte en Vollegrondsgroenten
Adres : Edelhertweg 1, 8219 PH Lelystad
: Postbus 430, 8200 AK Lelystad
Tel. : 0320 – 29 00 07
Fax : 0320 – 23 04 79
E-mail : infoagv.ppo@wur.nl
Internet : www.ppo.wur.nl

Inhoudsopgave

pagina

1	Samenvatting	5
2	Inleiding	7
3	Kernkwaliteiten	9
	3.1 Belang van de kernkwaliteiten voor Farm & Fun activiteiten	9
	3.2 Versterking van kernkwaliteiten vanuit activiteiten Farm & Fun	12
4	Aansluiting bij waarden in beleid	15
	4.1 Speerpunten in beleid	15
	4.2 Maatschappelijke Effect Rapportage	16
5	Conclusies	23
7	Bijlage 1: Kernkwaliteiten, uitgebreid	27
8	Bijlage 2: Speerpunten in beleid, uitgebreid	31
9	Noten	39

1 Samenvatting

Deze rapportage doet verslag van een verkenning over de kansrijkheid van Farm & Fun waarbij er specifiek is gekeken naar de kernkwaliteiten van en beleid in het werkgebied van Farm & Fun. Dit deelproject, uitgevoerd door Wageningen UR Livestock Research, is onderdeel van het project Farm & Fun van het onderzoeksthema 'Systeeminnovatie Multifunctionele Bedrijfssystemen'.

De volgende twee deelvragen zijn onderzocht:

1. Wat zijn de kernkwaliteiten van het gebied en hoe kan Farm & Fun gebruik maken van deze kwaliteiten en bijdragen aan behoud en ontwikkeling van deze kernkwaliteiten?
2. Hoe sluit het concept aan bij de diverse waarden die centraal staan in het beleid (zoals groen/gezondheid, kinderen, duurzaamheid, vitale lokale plattelandseconomie). En hoe kunnen deze waarden worden vertaald naar een Maatschappelijke Effect Rapportage (MAER) per type activiteit binnen het concept Farm & Fun.

Uit een quickscan van structuurnota's van de regio Rivierenland blijkt dat Farm & Fun:

- voor de verschillende doelgroepen en bijbehorende activiteiten goed aansluit bij de kernkwaliteiten van de regio Rivierenland
- kan bijdragen aan de verdere versterking van de kernkwaliteiten van de regio Rivierenland
- aansluit bij de diverse waarden die centraal staan in beleidsthema's zoals die in een Maatschappelijke Effect Rapportage (MAER) zijn opgenomen. Te weten *Natuur en Landschap; Milieu, Water en Hinder, Verkeer, Archeologie, Cultuurhistorie en Architectuur, Recreatie* en; *Regionale Economie en Arbeidsvoorziening*. Voor de thema's *Zorg- en Kinderopvang* en *Educatie* zijn geen speerpunten in de bestudeerde structuurnota's geformuleerd. Dat betekent overigens niet dat deze thema's niet relevant zijn in het Rivierengebied. Ze kwamen eenvoudigweg niet voor in de bestudeerde structuurnota's.

Voor het concept Farm & Fun (verbreding op het gebied van recreatie) geldt dat er positieve of negatieve gevolgen voor de beleidsthema's *Natuur en Landschap; Milieu, Water en Hinder, Verkeer, Archeologie, Cultuurhistorie en Architectuur, Recreatie* en; *Regionale Economie en Arbeidsvoorziening* kunnen worden verwacht. Een ondernemer die volgens het concept Farm & Fun gaat werken zou daarom een MAER aan zijn bedrijfsplan kunnen toevoegen waarin er expliciet aandacht is besteed aan bovengenoemde zes thema's. Voor de overige twee thema's – *Zorg- en kinderopvang* en *Educatie* – worden geen tot geringe effecten verwacht bij deelname aan Farm & Fun. Deze modules kunnen daarom door Farm & Fun ondernemers worden overgeslagen.

2 Inleiding

Deze rapportage doet verslag van een verkenning over de kansrijkheid van Farm & Fun waarbij er specifiek is gekeken naar de kernkwaliteiten van en beleid in het werkgebied van Farm & Fun. Dit deelproject, uitgevoerd door Wageningen UR Livestock Research, is onderdeel van het project Farm & Fun van het onderzoeksthema 'Systeeminnovatie Multifunctionele Bedrijfssystemen'.

De volgende twee deelvragen zijn onderzocht:

1. Wat zijn de kernkwaliteiten van het gebied en hoe kan Farm & Fun gebruik maken van deze kwaliteiten en bijdragen aan behoud en ontwikkeling van deze kernkwaliteiten?
2. Hoe sluit het concept aan bij de diverse waarden die centraal staan in het beleid (zoals groen/gezondheid, kinderen, duurzaamheid, vitale lokale plattelandseconomie). En hoe kunnen deze waarden worden vertaald naar een Maatschappelijke Effect Rapportage (MAER) per type activiteit binnen het concept Farm & Fun.

De volgende deelvraag is niet aan bod gekomen:

3. Welke ontwikkelingsruimte bestaat er in de bestemmingsplannen per gemeente voor de verschillende typen activiteiten die binnen het concept Farm & Fun worden uitgevoerd.

3 Kernkwaliteiten

Op basis van structuurvisies van de regio Rivierenland en die van de gemeenten in de Betuwe is achterhaald welke kernkwaliteiten er voor het gebied bestaan. De kernkwaliteiten zijn op drie niveaus weergegeven, afhankelijk van de mate van aggregatie. Een compleet overzicht van de geïdentificeerde kernkwaliteiten is weergegeven in bijlage 1.

In paragraaf 3.1 gaan we in op het belang van de kernkwaliteiten voor de activiteiten die passen in het concept Farm & Fun. De selectie van activiteiten is gebaseerd op documenten van en contactmomenten met de Stichting Farm & Fun en is onderverdeeld naar de thema's *Rustzoeker*, *Actieveling* en *Belevenszoeker* (zie Tabel 1). Gekeken is of het voorkomen van een kernkwaliteit cruciaal (++) of van belang (+) is voor de uitvoering van de verschillende activiteiten. Het geheel is weergegeven in Tabel 2 en tevens nader toegelicht.

In paragraaf 3.2 gaan we in op de mogelijkheden voor versterking van de kernkwaliteiten vanuit Farm & Fun. Ook hier zijn de activiteiten ingedeeld naar de eerder genoemde thema's. Hoe belangrijker het behoud en de ontwikkeling van bepaalde kernkwaliteiten is voor recreatieve verbredingsactiviteiten van Farm & Fun ondernemers – dus, hoe belangrijker een kernkwaliteit is voor het verschaffen van een inkomen – hoe waarschijnlijker het is dat zij bereid zullen zijn om met eigen middelen te investeren in behoud en versterking van de voor hen belangrijke kernkwaliteiten. Het resultaat van deze inventarisatie is weergegeven in Tabel 3 en nader toegelicht.

Tabel 1: Activiteiten (per thema) die aangeboden kunnen worden door ondernemers binnen Farm & Fun

RUSTZOEKER	ACTIEVELING	BELEVENISZOEKER
<i>Overnachten</i> Bed & Breakfast Kamperen, trekkershutten	<i>Sport en bewegen</i> Klootschieten Boerengolf Watersport	<i>Verzorgen</i> Zorgboerderij Bijwonen van koekalven Adopteer een...
<i>Wandelen en fietsen</i> Bloesem- en fruitroute Nostalgische boerderijroute Tuinenroute	<i>Kampen</i> Jeugdkamp Vakantiekamp	<i>Ervaren</i> Tocht met paard en wagen Skybox in stallen Koeknuffelen/koemelken
<i>Wellness</i> Boerenspa Trendy, spiritueel rustoord	<i>Doen</i> Fruit plukken, jam/moes maken Schapen hoeden/scheren	<i>Leren</i> Kennislandgoed Museum (thema landschap en landbouw)
<i>Natuur en landschap</i> Natuurwandeling Vogels kijken	<i>Trouwen</i>	<i>Muziek</i> Boerenidols Optreden (lokale) artiesten
<i>Waarden van het land</i> Boer en spiritualiteit	<i>Eten en drinken</i> Kookworkshop (lokale producten) Theetuin Restaurant met streek-gerechten	<i>Kunst en cultuur</i> Theater op unieke locatie Oogstfestival
		<i>Vergaderen bij de boer</i>

3.1 Belang van de kernkwaliteiten voor Farm & Fun activiteiten

Gekeken is of het voorkomen van een kernkwaliteit cruciaal (++) of van belang (+) is voor de uitvoering van de verschillende activiteiten die passen binnen het concept Farm & Fun. De kernkwaliteiten zijn hier op de twee hoogste aggregatieniveaus (de donkergrijze en lichtgrijze cellen in de tabel in bijlage 1) in beschouwing genomen. Het geheel is weergegeven in Tabel 2 en op hoofdlijnen toegelicht.

Tabel 2: Het belang van kernkwaliteiten van de regio Rivierenland voor de mogelijke activiteiten binnen Farm & Fun

Mogelijke activiteiten	RUSTZOEKER					ACTIEVELING					BELEVENISZOEKER					
	Overnachten	Wandelen en fietsen	Wellness	Natuur en landschap	Waarden van het land	Sport en bewegen	Kampen	Doen	Trouwen	Eten en drinken	Verzorgen	Ervaren	Leren	Muziek	Kunst en Cultuur	Vergaderen bij de boer
Kernkwaliteiten regio Rivierenland																
Unieke, beeldbepalende landschapsstructuur met veel contrasten, variatie en natuurwaarde	+	++	+	++	++	++	++	+	+	+	+	+	++	+	+	+
Relatief groot aandeel landelijk gebied	+	+	+	+	+							+			+	+
Traag meanderende rivieren als structuurbepalers		++	+	++	++	+	+		+	+		+	+	+	+	+
Recreatief fietsen en wandelen mogelijk		++	+	+	+	++	++	+		+		+	+		+	
Natuurwaarde	+	++	+	++	++		+	+	+	+	+	+	++	+	+	+
Kenmerkend en historisch occupatiepatroon met cultuurhistorische identiteitsdragers	++	++	+	+	+		+	++	++	+	+	++	++	+	++	+
Organisch en historisch gegroeid patroon van bebouwing en wegen op landschapsstructuur	++	++	+	+	+		+	+	+	+	+	++	+	+	++	+
Historische elementen	+	++	+	+	+		+	++	++	+	+	++	++	+	++	+
Sporen van vroegere landschapsinrichtingspatronen	+	++	+	+	+		+	+	+	+	+	+	++	+	++	+
Historische militaire elementen (linielandschap)	+	++	+	+	+		+	++	+	+	+	++	++	+	++	+
Sporen van de voortdurende strijd tegen het water	+	++	+	+	+		+	+	+	+	+	++	++	+	++	+
Diverse en gecentreerde bedrijvigheid	+	+	+	+	+	+	+	++	+	+	++	++	++	+	++	+
Diversiteit aan agrarische bedrijvigheid	+	+	+	+	++	+	+	++	+	+	++	++	++	+	++	+
Gebieden met centrum- of kernfunctie	+						+			+					+	
Relatief ongerepte gebieden met dorpen van beperkte, begrensde omvang	+	+	+		+											
Stedelijke dynamiek	+														+	
Toeristisch-recreatief potentieel	++	++				++	++	+		+	+	++	++	+	++	
Concentratie toeristische activiteiten	++	++				++	+	+		+		+	+		++	
Bestaande toeristische trekkers geschikt voor combinatiebezoek	++	++					++	+		+	+	++	++	+	++	
Potentiële toeristische trekkers		++				++		+				++	++		++	
Infrastructuur en bereikbaarheid	+	+				+	+		+	+	+					++
Infrastructuur	+	+				+	+		+	+	+					++
Bereikbaarheid	+	+				+	+		+	+	+					++

Waardering van de kernkwaliteiten per activiteit: + = van belang; ++ cruciaal

De kernkwaliteiten van het gebied kunnen op drie manieren van belang zijn voor Farm & Fun. Ten eerste vormen ze een landschappelijk decor. Ze vormen dus het landschap waarbinnen de bezoeker doet wat hij wil doen. Het vormt ook de toeristische infrastructuur; het maakt toeristische activiteiten fysiek mogelijk. Ten slotte draagt het bij aan de beleving. De cultuurhistorie in het gebied levert tastbare en beleefbare dragers van de identiteit van het gebied

Landschappelijk decor

Voor Farm & Fun is een aantrekkelijk landschappelijk decor essentieel. Een natuurlijk podium gericht op activiteiten waarbij agrarische bedrijvigheid en toeristisch-recreatieve activiteiten elkaar treffen kan niet zonder een daartoe passende omgeving. De regio Rivierenland biedt dit. De regio wordt gekenmerkt door een unieke landschapsstructuur. Het samenspel van uiterwaarden, dijken, oeverwallen, stroomruggen, rivierduinen en kommen zijn in sterke mate beeld- en sfeerbepalend. Dijk- en kerkdorpen bevinden zich in slingerende linten door het landschap, met op veel plaatsen schilderachtige doorzichten naar de weidse en open gebieden die zich tussen de nederzettingen bevinden. Het gebied heeft veel natuurwaarde, zoals natuurlijke bossen, stroomdalgraslanden, natte en vochtige schrale graslanden, moerassen en wateren met uitzonderlijke, ecologisch waardevolle, waterkwaliteit. Slingerende landweggetjes en authentieke pontverbindingen over de traag meanderende rivieren bieden toegevoegde waarde voor het concept. Waardevolle monumentale bouwwerken, zoals kastelen, forten, burchten, landhuizen en boerderijen, kunnen het decor van activiteiten vormen of wellicht zelfs de plaats van handeling.

Het landschappelijk decor is voor de rustzoeker van essentieel belang. Hij wil tot rust komen en doet dit in een omgeving die hem los maakt van zijn dagelijkse beslommingen. 'Er even helemaal tussen uit' in een omgeving waar de tijd soms stil lijkt te staan en waar je je dichter bij de natuur voelt. Zonder deze waarden heeft de rustzoeker er niets te zoeken. Voor de actieveling heeft het landschappelijk decor toegevoegde waarde voor diverse activiteiten. Het is als het ware een extraatje, een onderscheidende eigenschap, waardoor het aantrekkelijk is om activiteiten hier te doen en niet elders. Ook voor de beleveniszoeker biedt het landschap meerwaarde. Voor hem kan het landschap dienen als authentiek studiemateriaal; er is veel te leren over de historie van een gebied en diens bevolking door de landschapsstructuur te bestuderen.

Toeristische infrastructuur

Het toeristisch-recreatief potentieel van het gebied is groot. Voor Farm & Fun kan dit van belang zijn, bijvoorbeeld doordat bestaande toeristische trekkers al een stroom aan bezoekers naar het gebied brengen. Het organiseren van combinatiebezoeken kan dan een strategie zijn. Verder zijn er duidelijke concentratiegebieden voor toeristische activiteiten, met elk hun eigen nadruk. Er is in deze concentratiegebieden ruimte voor extensieve vormen van recreatie en voor verblijfsrecreatie (in daartoe aangewezen gebieden), beide kunnen in Farm & Fun ontwikkeld worden.

Voor een groot deel van toeristische activiteiten is het belangrijk dat er een zekere mate van voorzieningenaanbod bestaat. Doordat in het gebied duidelijke kernen met het bijkomende hoge aanbod van voorzieningen zijn, wordt in deze behoefte voorzien. Door de concentratie in kernen, afgewisseld met relatief ongerepte gebieden, blijft de mogelijkheid tot een unieke beleving van het landschap behouden.

Het gebied kent een hoge diversiteit aan agrarische bedrijvigheid, waarbij ook kleinschaliger vormen voorkomen. Naast melkveehouderij en akkerbouw is er ook glastuinbouw en fruitteelt. Dit vormt een potentieel voor toeristisch-recreatieve activiteiten met een link naar landbouw en landschap.

Cultuurhistorische identiteitsdragers

Het landschap, oude landschapsinrichtingspatronen, sporen van vroegere bewoning (Romeinse en Bataafse nederzettingen) en restanten van militaire activiteiten en de voortdurende strijd tegen het water vormen cultuurhistorische identiteitsdragers die in hoge mate bepalend zijn geweest voor het huidige occupatiepatroon in het gebied. Een flink aantal van deze cultuurhistorische identiteitsdragers is als potentiële toeristische trekker geïdentificeerd. Dit is van belang voor het concept: zonder een in potentie voor de toerist aantrekkelijk gebied hebben een aantal activiteiten binnen het initiatief weinig kans op succes. Het is bijvoorbeeld voor de activiteit wandelen en fietsen van belang dat er aantrekkelijke toeristische routes uitgezet zijn of kunnen worden. Ook voor de activiteit sport en bewegen is het van belang dat er recreatieve voorzieningen zijn of kunnen worden ontwikkeld. Voor meerdaagse activiteiten is de aanwezigheid van andere toeristische activiteiten aantrekkelijk in verband met combinatiebezoeken.

3.2 Versterking van kernkwaliteiten vanuit activiteiten Farm & Fun

Ondernemers maken op diverse manieren gebruik van de kernkwaliteiten van een gebied. Veel zullen zich ook verantwoordelijk voelen voor de kwaliteiten die op hun eigen gronden aanwezig zijn. Naast het belang van de kernkwaliteiten voor Farm & Fun, is daarom ook gekeken naar de mogelijkheden die het concept biedt voor versterking van de kernkwaliteiten. Hoe belangrijker het behoud en de ontwikkeling van bepaalde kernkwaliteiten is voor recreatieve verbredingsactiviteiten van ondernemers die volgens het concept Farm & Fun werken – dus, hoe belangrijker een kernkwaliteit is voor het verschaffen van een inkomen – hoe waarschijnlijker het is dat zij bereid zullen zijn om met eigen middelen te investeren in behoud en versterking van de voor hen belangrijke kernkwaliteiten. Renderende recreatieve verbredingsactiviteiten kunnen hiermee een stimulans vormen voor private investeringen in het behouden en ontwikkelen van de kernkwaliteiten van de Regio Rivierenland.

Voor deze inventarisatie zijn de kernkwaliteiten op het hoogste aggregatieniveau (de donkergrijze rijen in de tabel in bijlage 1) in beschouwing genomen. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 3 en nader toegelicht.

Tabel 3: Mogelijkheden voor versterking van kernkwaliteiten van de regio Rivierenland vanuit de mogelijke activiteiten in Farm & Fun

Mogelijke activiteiten	RUSTZOEKER					ACTIEVELING				BELEVENISZOEKER						
	Overnachten	Wandelen en fietsen	Wellness	Natuur en landschap	Waarden van het land	Sport en bewegen	Kampen	Doen	Trouwen	Eten en drinken	Verzorgen	Ervaren	Leren	Muziek	Kunst en Cultuur	Vergaderen bij de boer
Kernkwaliteiten regio Rivierenland																
Unieke, beeldbepalende landschapsstructuur met veel contrasten, variatie en natuurwaarde		X		X	X	X	X						X			
Kenmerkend en historisch occupatiepatroon met cultuurhistorische identiteitsdragers	X	X						X	X				X		X	
Diverse en gecentreerde bedrijvigheid					X			X			X	X	X		X	X
Toeristisch-recreatief potentieel	X	X				X	X						X		X	
Infrastructuur en bereikbaarheid																

De ondernemers die onderdeel uitmaken van Farm & Fun kunnen op verschillende manieren bijdragen aan de versterking van de kernkwaliteiten van de Regio Rivierenland:

- al dan niet gesubsidieerd investeren in inrichting en beheer van natuur- en landschap
- al dan niet gesubsidieerd investeren in behoud van cultuurhistorische gebouwen / aardkundige waarden / historisch erfgoed
- creëren van extra werkgelegenheid
- organiseren van (culturele) evenementen
- creëren van extra overnachtingplaatsen
- al dan niet gesubsidieerd investeren in aanleg en beheer van wandel- en fietspaden over eigen erf
- via samenwerking de bestaande en potentiële trekkers versterken (dit vraagt een goede afstemming van het aanbod waarin Farm & Fun voorziet)
- via activiteiten bijdragen aan het versterken van bewustwording bij toeristen en burgers van de waarde van landschap en cultuurhistorie van het Rivierenlandschap
- verbreding van het totale toeristisch-recreatieve aanbod met kleinschalige diensten en producten gericht op de kernkwaliteiten van het gebied

Unieke, beeldbepalende landschapsstructuur met veel contrasten, variatie en natuurwaarde

Ondernemer binnen Farm & Fun kunnen investeren in de aanleg van een fiets- of wandelpad op eigen terrein. Ook kan geïnvesteerd worden in aanlegplaatsen wanneer het bedrijf grenst aan een van de rivieren. Daarnaast kunnen ondernemers bijdragen aan natuurontwikkeling, al dan niet op het eigen bedrijf, en investeren in het behoud van de waarden van het platteland.

Kenmerkend en historisch occupatiepatroon met cultuurhistorische identiteitsdragers

Ondernemers kunnen investeren in cultuurhistorische identiteitsdragers op eigen terrein. Het zal dan met name gaan om oude gebouwen, aardkundige waarden en landschapselementen. Cultuurhistorische locaties kunnen ook profiteren van private investeringen door ze om te bouwen tot unieke evenementenlocaties, bijvoorbeeld voor trouwen of om er een restaurant in te beginnen. Uiteraard dient respect voor landschap en cultuurhistorie hier op de eerste plaats te komen.

Diverse en gecentreerde bedrijvigheid

Investeren in het behoud van kleinschalige en traditionele vormen van agrarische bedrijvigheid kan een goede strategie voor ondernemers binnen Farm & Fun zijn. Hiermee versterken ze de verscheidenheid en aantrekkelijkheid van het aanbod voor bezoekers.

Toeristisch-recreatief potentieel

De ondernemers kunnen via het investeren in samenwerking met bestaande en potentiële toeristische trekkers bijdragen aan het versterken van het totaal recreatief product. Het gaat daarbij om nieuwe (routegebonden) arrangementen.

4 Aansluiting bij waarden in beleid

4.1 Speerpunten in beleid

De structuurvisies van de regio Rivierenland en van diverse gemeenten in de regio hebben ook gediend om een inzicht te krijgen in de speerpunten die er geformuleerd zijn voor het beleid. Het overzicht van de speerpunten is geordend volgens de acht thema's die in een Maatschappelijke Effect Rapportage (zie kader) voor de verbrede landbouw worden onderscheiden.

Thema's van Maatschappelijke Effect Rapportage

1. Natuur en Landschap
2. Milieu, Water en Hinder
3. Verkeer
4. Zorg- en Kinderopvang
5. Educatie
6. Archeologie, Cultuurhistorie en Architectuur
7. Recreatie
8. Regionale Economie en Arbeidsvoorziening

De globale speerpunten in beleid zijn hieronder uitgelegd. Een uitgebreid overzicht, weergegeven op drie niveaus afhankelijk van de mate van aggregatie, is opgenomen in bijlage 2. Omdat er nagenoeg geen verschillen te zien zijn in het beleid tussen gemeenten is hier geen onderscheid naar gemaakt.

Voor het thema **Natuur en Landschap** geldt dat er ingezet wordt op het versterken van de ruimtelijke structuurdragers¹ en op het behoud van het landelijke karakter. Grondgebonden landbouw wordt geïdentificeerd als een richtinggevende functie voor het landelijk gebied. Verstedelijking kan enkel plaatsvinden wanneer deze de ruimtelijke structuurdragers behouden of versterken en wanneer het bundelingsprincipe² in ogenschouw wordt genomen.

Het thema **Milieu, Water en Hinder** richt zich vooral op ruimte voor water, waarbij het structuurbeeld van het rivierenlandschap, waar water een onmisbaar onderdeel van is, behouden blijft of versterkt wordt. Daarnaast willen de gemeenten inzetten op duurzame energievoorziening.

Voor het thema **Verkeer** wordt er ingezet op drie sporen. Het bevorderen van de doorstroming van wegverkeer, het verbeteren van de toegankelijkheid van de stations en eventuele ontwikkeling van extra stations, en het verbeteren van de verkeersstructuur voor fietsers en voetgangers.

Bij het thema **Archeologie, Cultuurhistorie en Architectuur** staat het behoud en de versterking van het rivierenlandschap en haar cultuurhistorie (Hollandse waterlinie, restanten van de Romeinse bezetting, historisch landschappelijke vlakken in het buitengebied, historische en culturele kwaliteiten van stads- en dorpscentra, etc.) centraal

Wat **Recreatie** betreft richt men zich op de ontwikkeling van recreatieve concentratiepunten³. Daarbij geldt dat de ontwikkeling moet passen binnen de kwaliteiten van het riviereengebied en rekening houdt met lokale waarden (o.a. natuur-, water- en culturrecreatie en verspreide verblijfsrecreatie). Daarnaast wil men boegbeelden als toeristisch-recreatieve trekkers versterken en zorgen voor een kwalitatieve versterking van het huidige aanbod, met nadruk op dagrecreatie. Grootschalige ontwikkelingen passen niet in het beleid.

In het thema **Regionale Economie en Arbeidsvoorziening** gaat het met name om de ontwikkeling van bedrijvigheid volgens de principes 'aard en schaal'⁴ en 'meerwaarde voor Rivierenland'⁵.

Voor de thema's **Zorg- en Kinderopvangtaak** en **Educatie** zijn geen speerpunten in de structuurnota's geformuleerd.

4.2 Maatschappelijke Effect Rapportage

Een Maatschappelijke Effect Rapportage (MAER; De Buck et al. 2009) is een instrument voor ondernemers in de multifunctionele of verbrede landbouw om de maatschappelijke meerwaarde van het bedrijf aan te tonen en te onderbouwen. Dit instrument kan ingezet worden in contacten met de gemeente (denk aan vergunningen), financiers, omwonenden of afnemers. De MAER kan door de ondernemer gebruikt worden om de maatschappelijke prestaties van zijn bedrijf te meten. Het helpt de ondernemer goed uit te leggen wat zijn verbrede activiteiten inhouden en wat ze de omgeving te bieden hebben. Zodoende voorkomt het dat de ondernemer onnodig geremd wordt in de bedrijfsvoering omdat bijvoorbeeld bestaande beslisstructuren niet weten om te gaan met verbrede landbouw.

De MAER is complementair aan een bedrijfsplan; het redeneert niet vanuit het bedrijf, maar beschouwt het bedrijf vanuit de (maatschappelijke) omgeving. Zodoende is het product een aanvullend hoofdstuk in het bedrijfsplan over de maatschappelijke meerwaarde van het bedrijf. Het kan worden opgedeeld in acht beleidsthema's. Afhankelijk van de verwachte positieve en negatieve effecten van de activiteiten van het bedrijf op de thema's worden modules ingevuld (veel verwachte effecten) of overgeslagen.

Voor het concept Farm & Fun (verbreding op het gebied van recreatie) geldt dat er positieve of negatieve gevolgen voor de beleidsthema's Natuur en landschap; Milieu, Water en Hinder; Verkeer; Archeologie, Cultuurhistorie en Architectuur; Recreatie; Regionale Economie en Arbeidsvoorziening kunnen worden verwacht. Een ondernemer die volgens het concept Farm & Fun gaat werken zou daarom een MAER aan zijn bedrijfsplan kunnen toevoegen waarin er expliciet aandacht is besteed aan bovengenoemde zes thema's. Voor de overige twee thema's - Zorg- en Kinderopvang en Educatie – worden geen tot geringe effecten verwacht bij deelname aan Farm & Fun. Deze modules kunnen daarom door Farm & Fun ondernemers worden overgeslagen.

Het uitwerken van een MAER is maatwerk. Daarom is in deze rapportage een leidraad voor het opstellen van een MAER opgenomen. Farm & Fun ondernemers zullen de MAER zelf moeten opstellen, waarbij ze deze leidraad kunnen gebruiken. In de volgende alinea's is per thema een overzicht gegeven van elementen die in een MAER voor Farm & Fun kunnen worden opgenomen. De speerpunten in beleid die in de vorige paragraaf zijn weergegeven dienen hier uiteraard in ogenschouw te worden genomen. De globale speerpunten zijn alvast in het overzicht opgenomen.

Natuur en Landschap

Doel: Versterken van de ruimtelijke structuurdragers, behoud van het landelijke karakter, grondgebonden landbouw als richtinggevende functie voor het landelijk gebied en verstedelijking op basis van structuurdragers en het bundelingsprincipe

Trefwoorden:

Natuur: akkervogels, weidevogels, flora in slootkanten, akkerranden, Rode Lijst soorten, biotopen aanleg en bescherming, effecten op kwetsbare natuurgebieden, verbindingzones

Landschap: streekeigen, openheid, beslotenheid, kleine landschapselementen, aanleg, herstel en beheer

Nulsituatie:

Beschrijf het landschap om uw bedrijf en de aanwezige natuur op en om uw bedrijf in de huidige situatie

Gebruik daarbij de trefwoorden die van toepassing zijn

Mogelijke positieve effecten:

Versterking natuur en landschap (op en om uw bedrijf)

Uitbreiding oppervlakte natuur

Aanleg nieuwe landschapselementen

Toename diversiteit en soortenrijkdom

Verbindingen tussen natuurelementen

Natuurkwaliteit benutten als onderdeel van uw merk en marketing

Recreanten inzetten voor onderhoud en herstel van het omliggende landschap

Mogelijke negatieve effecten:

Nieuwe activiteiten leiden tot verstoring of schade aan kwetsbare soorten, biotopen of natuurgebieden

Stukken natuur of landschapselementen verdwijnen, bijv. voor verbouwing

Verstoring van het bestaande (cultuurhistorische) landschapsbeeld, bijv. door bebouwing of activiteiten

Mogelijke maatregelen om negatieve effecten te compenseren:

Opstellen van een bedrijfsnatuurplan en/of beheersschema's

Lidmaatschap van een Agrarische Natuur- & Landschapsvereniging (ANLV)

Advisering door deskundigen voor faunabeheer en vegetatiebeheer

Gebruik van streekeigen soorten en beplanting

Inpassen van activiteiten of bebouwing in het bestaande landschap door een goed ontwerp of camoufleren met aangepaste beplanting

Kwetsbare soorten en biotopen beschermen door ze af te schermen van drukte en bezoek (hagen, hek)

Concentreren van activiteiten en drukte (picknicktafel, aanlegplaats, speelweide) buiten kwetsbare plekken

Als compensatie extra natuurelementen aanleggen

Aantonen met:

Directe investeringen in natuur en landschap (€)

Aanwezigheid van een bedrijfsnatuurplan of beheersschema's

Aantallen aanwezig per Rode Lijst soort

Nieuw aangelegde natuur- & landschapselementen (aantal, m²)

Lidmaatschap ANLV

Uw score

Geef een cijfer van 1 t/m 10 voor de mogelijke positieve effecten en de negatieve effecten die na de compenserende maatregelen overblijven. Het gemiddelde tussen deze twee scores is de score van uw plan op dit thema

Milieu, Water en Hinder

Doel: ruimte voor water, waarbij het structuurbeeld van het rivierenlandschap, waar water een onmisbaar onderdeel van is, behouden blijft of versterkt wordt, inzetten op duurzame energievoorziening.

Trefwoorden:

Emissies, milieubelasting, bodemverontreiniging, oppervlaktewater, grondwater, stank, luchtkwaliteit, afvalstromen, licht, lawaai, energie, CO₂

Nulsituatie:

Beschrijf hoe u in de huidige situatie emissies (naar lucht en water) beperkt

Beschrijf hoe u wateroverlast voorkomt

Beschrijf hoe u hinder die omwonenden ondervinden beperkt

Gebruik daarbij de trefwoorden die van toepassing zijn

Mogelijke positieve effecten:

Vermindering van emissies, wateroverlast en hinder ten opzichte van de huidige situatie

Opstellen van veiligheidsanalyse voor de nieuwe situatie

Gaat de uitbreiding van de multifunctionele tak op uw bedrijf gepaard met extensivering (c.q. voorkomt het intensivering) van de agrarische tak?

Maatregelen ter verbetering van de bodem-, lucht- en waterkwaliteit komen ook direct ten goede aan de biotooppeisen van kwetsbare planten en dieren (zie thema Natuur en Landschap)

Mogelijke negatieve effecten:

Meer gebouwen op het erf

Wateroverlast in de omgeving, bijv. door toename van het verhard oppervlak

Meer afvalstromen of stank, bijv. door verwerking op het eigen bedrijf

Meer afval, energiegebruik en watergebruik, bijv. door toename van het aantal mensen op het bedrijf

Toename van geluidsoverlast, bijv. door toename van het aantal mensen op het bedrijf

Overlast voor klanten van de verbrede tak, veroorzaakt door de agrarische tak

Overlast of bedreigend gevoel voor de omgeving door ex-verslaafden of psychiatrische cliënten (zorglandbouw)

Maatregelen om negatieve effecten te compenseren:

Emissies naar grond en oppervlaktewater beperken door slimme inrichting van uw bedrijf

Maatregelen voor waterberging, -conservering, -zuivering en -besparing

Gebruik van duurzame en milieuvriendelijke bouwmaterialen en duurzame bouwwijze

Maatregelen voor energiebesparing of -opwekking

Compensatie van de extra CO₂ uitstoot van uw bedrijf

(Beter) gebruik van afvalscheiding, luchtfilters, waterzuivering, afbreekbare verpakkingen en schoonmaakmiddelen

Geluidsisolatie

Aantonen met:

Directe investeringen in milieu, water en hinder (€)

Waterberging voor regenval (m³ of mm)

Energiegebruik (kWh) relateren aan kengetallen uit de branche

Opwekking van wind- of zonne-energie

Uw score

Geef een cijfer van 1 t/m 10 voor de mogelijke positieve effecten en de negatieve effecten die na de compenserende maatregelen overblijven. Het gemiddelde tussen deze twee scores is de score van uw plan op dit thema

Verkeer

Doel: bevorderen van de doorstroming van wegverkeer, verbetering van de toegankelijkheid van stations en ontwikkeling van extra stations. Verkeersstructuur fiets- en voetgangers vriendelijk maken. Verkeerskundige maatregelen combineren met een verbeterde landschappelijke inpassing.

Trefwoorden:

Aantallen bezoekers, voertuigen per dag/jaar, parkeermogelijkheden, voorzieningen, wandel- of fietspaden

Nulsituatie:

Beschrijf het lokale en regionale wegennet rondom uw bedrijf

Beschrijf de verkeersbewegingen van en naar uw bedrijf in de huidige situatie (type verkeer, is er sprake van pieken?)

Gebruik daarbij de trefwoorden die van toepassing zijn

Mogelijke positieve effecten:

Past de verkeerssituatie na realisatie van uw plannen bij de bestaande infrastructuur?

Toename van het aantal fietsers

Tussenstop of schuilmogelijkheid in een wandel- of fietsroute op uw bedrijf

Uw eigen specifieke situatie...

Mogelijke negatieve effecten:

Toename van de intensiteit van personenauto's, vrachtauto's, etc.

Onveilige situaties op de ontsluitingswegen

Te zware belasting in piekperiodes

Geparkeerde auto's in de berm, rondslingerende fietsen, etc.

Kruisende stromen van snel- en langzaamverkeer rondom uw bedrijf

Onveilige situaties op het erf door landbouw- en vrachtverkeer

Uw eigen specifieke situatie....

Maatregelen om negatieve effecten te compenseren:

Aanvraag bij de wegbeheerder tot aanpassing van de verkeerssituatie

Veilige oversteekplaatsen, verkeersregelaars, hekken, verkeersdrempels, etc.

Maatregelen om piekperiodes te vermijden, bijv. openingstijden aanpassen

Minimaliseren gemotoriseerd verkeer, bijv. met eigen busjes

Bezoekers stimuleren om uw bedrijf met openbaar vervoer, de fiets of te voet te bezoeken

Parkeerplaatsen, fietsenstallingen en manoeuvreerruimte op eigen terrein

Landbouw en vrachtverkeer bescheiden van bezoekers/cliënten, bijv. aparte oprit

Uw eigen specifieke situatie...

Aantonen met:

Aantal bezoekers, gemiddeld en in pieken

Gemiddeld aantal verkeersbewegingen (fiets, auto, busje, vrachtwagen)

Idem, in drukke uren (welk uur op welke dag van de week)

Afstanden tot paden en hoofdwegen

Directe investeringen om negatieve effecten te compenseren (€)

Uw eigen specifieke situatie...

Uw score

Geef een cijfer van 1 t/m 10 voor de mogelijke positieve effecten en de negatieve effecten die na de compenserende maatregelen overblijven. Het gemiddelde tussen deze twee scores is de score van uw plan op dit thema

Archeologie, Cultuurhistorie en Architectuur

Doel: behoud en versterken van het rivierenlandschap en haar cultuurhistorie (Hollandse waterlinie, restanten van de Romeinse bezetting, historisch landschappelijke vlakken in het buitengebied, historische en culturele kwaliteiten van stads- en dorpscentra, etc.).

Trefwoorden:

Bescherming archeologische waarden in bodem (graafwerk), bebouwing, objecten, behoud, restauratie, inpassen, zichtbaar maken/houden, informeren, educatie

Nulsituatie:

Omschrijf de geschiedenis van uw omgeving (benoem ook de elementen die aanwezig zijn)
Gebruik daarbij de trefwoorden die van toepassing zijn

Mogelijke positieve effecten:

Bijdrage aan behoud van archeologie en cultuurhistorie
In stand houden of restauratie van karakteristieke bebouwing
Betere zichtbaarheid van de aanwezige elementen
Onder de aandacht brengen van archeologische elementen
Koppeling van archeologie, cultuurhistorie en architectuur aan educatieve activiteiten
(Oude) ambachten laten zien
Benutten van archeologie en cultuurhistorie van het gebied op uw bedrijf voor uw branding/marketing
Aantrekkelijke recreatie door archeologie en cultuurhistorie van het gebied op uw bedrijf
Archeologische of cultuurhistorische elementen opnemen in een fiets- of wandelroute
Uw eigen specifieke situatie...

Mogelijke negatieve effecten:

Noodzakelijke sloop van karakteristieke bebouwing
Uw eigen specifieke situatie....

Maatregelen om negatieve effecten te compenseren:

Nieuwbouw in streek-eigen stijl
Nieuwbouw met traditionele materialen
Uw eigen specifieke situatie...

Aantonen met:

Handhaving oude gebouwen
Directe investering in cultuurhistorie (€)
Uw eigen specifieke situatie...

Uw score

Geef een cijfer van 1 t/m 10 voor de mogelijke positieve effecten en de negatieve effecten die na de compenserende maatregelen overblijven. Het gemiddelde tussen deze twee scores is de score van uw plan op dit thema

Recreatie

Doel: ontwikkeling van recreatieve concentratiepunten passend binnen de kwaliteiten van het rivierengebied en rekening houdend met lokale waarden (o.a. natuur-, water- en cultuurrecreatie en verspreide verblijfsrecreatie). Versterking van boegbeelden als toeristisch-recreatieve trekkers. Kwalitatieve versterking van het huidige aanbod, met nadruk op dagrecreatie. Geen grootschalige ontwikkelingen.

Trefwoorden:

Type activiteiten en voorzieningen, typen bezoekers/doelgroepen, wensen uit streekplannen of consumentenonderzoek

Nulsituatie:

Omschrijf beknopt vraag en aanbod per type recreatie en de wensen van de gemeente

Beschrijf dit in meer detail voor de specifieke tak(-ken) van recreatie die u wilt ontwikkelen op uw bedrijf

Gebruik daarbij de trefwoorden die van toepassing zijn

Mogelijke positieve effecten:

Verbetering van het recreatieaanbod

Met uw diensten of producten biedt u extra gelegenheid voor recreanten

Schoon water en schone lucht verhogen de aantrekkelijkheid van het verblijf voor de recreant

Arrangementen aangaan (bijv. met collega's) om streekproducten te verbinden aan verblijf, koffietafels, boerenlunches, proeverijen, markten, enz.

Koppeling van verkooppunten aan (thematische) wandel- en fietsroutes

Uw eigen specifieke situatie...

Mogelijke negatieve effecten:

Uw activiteiten trekken mensen, terwijl u niet bent ingericht als recreatief bedrijf

Uw eigen specifieke situatie....

Maatregelen om negatieve effecten te compenseren:

Extra voorzieningen, zoals parkeerplaatsen, wandel- of fietsroutes, picknick plaatsen, overnachting

Uw eigen specifieke situatie...

Aantonen met:

Aantal bezoekers

Aantal klanten of omzet in eten, drinken, slapen en 'doen'

Directe investering in recreatie (€)

Uw eigen specifieke situatie...

Uw score

Geef een cijfer van 1 t/m 10 voor de mogelijke positieve effecten en de negatieve effecten die na de compenserende maatregelen overblijven. Het gemiddelde tussen deze twee scores is de score van uw plan op dit thema

Regionale Economie en Arbeidsvoorziening

Doel: ontwikkeling bedrijvigheid volgens 'aard en schaal' en 'meerwaarde voor Rivierenland'.

Trefwoorden:

Regionale leveranciers en afnemers, coöperaties of samenwerkingen, markten en fairs, aantal werknemers, deel/voltdijs, seizoenswerkers, speciale werkgelegenheidsprojecten (mindervaliden, re-integratie, etc.)

Nulsituatie:

Omschrijf kort de types economische bedrijvigheid in uw regio

Beschrijf kort lokale vraag en aanbod aan werk, met speciale aandacht voor kansarme groepen

Gebruik daarbij de trefwoorden die van toepassing zijn

Mogelijke positieve effecten:

Versterking van de regionale economie en vergroten van werkgelegenheid

Regionale bedrijven profiteren er van dat u hun producten verkoopt of verwerkt

Regionale werkgelegenheid

Werknemers uit speciale doelgroepen

Extra klandizie van buiten de regio; leidt eventueel ook buiten uw eigen bedrijf tot extra omzet

Extra markt en omzet door arrangementen met collega's

Mensen kunnen aan het werk doordat hun kinderen naar de kinderopvang gaan

Uw eigen specifieke situatie...

Mogelijke negatieve effecten:

Uw nieuwe activiteit concurreert met bestaande activiteiten van anderen

Uw eigen specifieke situatie....

Maatregelen om negatieve effecten te compenseren:

'Concurrenten' betrekken bij uw plannen, bijv. in het aanbieden van een arrangement, inhuren van diensten over en weer

Waarom (of onder welke voorwaarden) zijn uw activiteiten geen probleem?

Uw eigen specifieke situatie...

Aantonen met:

Is er een multiplier-effect te verwachten (door een sneeuwbaaleffect van uw investering hebben ook anderen economisch profijt)

Deel van uw nieuwe omzet wat u bij lokale ondernemers besteed

Aantal mensen in loondienst voor uw nieuwe activiteit uit de gemeente, regio

Aantal mensen die aan het werk kunnen gaan doordat u hun kinderen opvangt

Uw eigen specifieke situatie...

Uw score

Geef een cijfer van 1 t/m 10 voor de mogelijke positieve effecten en de negatieve effecten die na de compenserende maatregelen overblijven. Het gemiddelde tussen deze twee scores is de score van uw plan op dit thema

5 Conclusies

Farm & Fun sluit voor de verschillende doelgroepen en bijbehorende activiteiten goed aan bij de kernkwaliteiten van de regio Rivierenland (zie Tabel 4).

Tabel 4: Het belang van kernkwaliteiten van de regio Rivierenland voor de mogelijke activiteiten binnen Farm & Fun

Mogelijke activiteiten	RUSTZOEKER					ACTIEVELING					BELEVENISZOEKER					
	Overnachten	Wandelen en fietsen	Wellness	Natuur en landschap	Waarden van het land	Sport en bewegen	Kampen	Doen	Trouwen	Eten en drinken	Verzorgen	Ervaren	Leren	Muziek	Kunst en Cultuur	Vergaderen bij de boer
Kernkwaliteiten regio Rivierenland																
Unieke, beeldbepalende landschapsstructuur met veel contrasten, variatie en natuurwaarde	+	++	+	++	++	++	++	+	+	+	+	+	++	+	+	+
Kenmerkend en historisch occupatiepatroon met cultuurhistorische identiteitsdragers	++	++	+	+	+		+	++	++	+	+	++	++	+	++	+
Diverse en gecentreerde bedrijvigheid	+	+	+	+	+	+	+	++	+	+	++	++	++	+	++	+
Toeristisch-recreatief potentieel	++	++				++	++	+		+	+	++	++	+	++	
Infrastructuur en bereikbaarheid	+	+				+	+		+	+	+					++

Waardering van de kernkwaliteiten per activiteit: + = van belang; ++ cruciaal

- Farm & Fun sluit aan bij de diverse waarden die centraal staan in het beleidsthema's zoals die in een Maatschappelijke Effect Rapportage (MAER) zijn opgenomen. Te weten *Natuur en Landschap*, *Milieu*, *Water en Hinder*, *Verkeer*, *Archeologie*, *Cultuurhistorie en Architectuur*, *Recreatie* en; *Regionale Economie en Arbeidsvoorziening*. Voor de thema's *Zorg- en Kinderopvang* en *Educatie* zijn geen speerpunten in de bestudeerde structuurnota's geformuleerd. Dat betekent overigens niet dat deze thema's niet relevant zijn in het Rivierengebied. Ze kwamen eenvoudigweg niet voor in de bestudeerde structuurnota's.
- Voor het concept Farm & Fun (verbreding op het gebied van recreatie) geldt dat er positieve of negatieve gevolgen voor de beleidsthema's *Natuur en Landschap*, *Milieu*, *Water en Hinder*, *Verkeer*, *Archeologie*, *Cultuurhistorie en Architectuur*, *Recreatie* en; *Regionale Economie en Arbeidsvoorziening* kunnen worden verwacht. Een ondernemer die volgens het concept Farm & Fun gaat werken zou daarom een MAER aan zijn bedrijfsplan kunnen toevoegen waarin er expliciet aandacht is besteed aan bovengenoemde zes thema's. Voor de overige twee thema's – *Zorg- en kinderopvang* en *Educatie* – worden geen tot geringe effecten verwacht bij deelname aan Farm & Fun. Deze modules kunnen daarom door Farm & Fun ondernemers worden overgeslagen.
- Farm & Fun kan bijdragen aan de verdere versterking van de kernkwaliteiten van de regio Rivierenland (zie Tabel 5).

Tabel 5: Mogelijkheden voor versterking van kernkwaliteiten van de regio Rivierenland vanuit de mogelijke activiteiten in Farm & Fun

Mogelijke activiteiten	RUSTZOEKER					ACTIEVELING					BELEVENISZOEKER					
	Overnachten	Wandelen en fietsen	Wellness	Natuur en landschap	Waarden van het land	Sport en bewegen	Kampen	Doen	Trouwen	Eten en drinken	Verzorgen	Ervaren	Leren	Muziek	Kunst en Cultuur	Vergaderen bij de boer
Kernkwaliteiten regio Rivierenland																
Unieke, beeldbepalende landschapsstructuur met veel contrasten, variatie en natuurwaarde		X		X	X	X	X						X			
Kenmerkend en historisch occupatiepatroon met cultuurhistorische identiteitsdragers	X	X						X	X				X		X	
Diverse en gecentreerde bedrijvigheid					X			X			X	X	X		X	X
Toeristisch-recreatief potentieel	X	X				X	X						X		X	
Infrastructuur en bereikbaarheid																

6 Literatuur

- Gemeente Buren, 2009. Structuurvisie Buren 2009. Tweede conceptversie. SAB Arnhem b.v. iov gemeente Buren
- Gemeente Geldermalsen, 1999. Structuurvisie Geldermalsen 2000-2015. Bureau Nieuwe Gracht iov gemeente Geldermalsen
- Gemeente Geldermalsen, 2004. Wikken en Wegen, actualisering van de structuurvisie Geldermalsen 2000-2015, 'oplegnotitie'. Concept. Nieuwe Gracht iov gemeente Geldermalsen
- Gemeente Lingewaal, 2004. Structuurplan Lingewaal. Weerbaar & Leefbaar. Deel A: visie en actieprogramma; deel B: toelichting. Adviesbureau RBOI, Rotterdam/Middelburg iov gemeente Lingewaal
- Gemeente Tiel, 2008. Structuurvisie Tiel 2030. Voorontwerp. Bureau Nieuwe Gracht iov gemeenten Tiel
- Regio Rivierenland, 2008. Zoekzones landschappelijke versterking. Eindrapport. Bureau Nieuwe Gracht iov Regio Rivierenland
- Regio Rivierenland, xxxx. Structuurvisie Rivierenland 2004-2015
- Buck, A de, Alebeek, F van, Dekking, A, Migchels, G, Vijn, M en Visser, A, 2009 'Maatschappelijke Effect Rapportage verbrede landbouw (MAER)' Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, PPO nr. 3250076909

7 Bijlage 1: Kernkwaliteiten, uitgebreid

Unieke, beeldbepalende landschapsstructuur met veel contrasten, variatie en natuurwaarde

Relatief groot aandeel landelijk gebied (80% vs. 49.8% in NL)

Traag meanderende rivieren (Linge, Waal, Maas en Nederrijn/Lek) als structuurbealers

- Uiterwaarden > Openheid en weidsheid als resultaat van natuurlijke processen van klei- en zandwinning en agrarisch gebruik. Landbouw- of natuurfunctie⁶.
- Dijken > linten van dijkwoningen⁷
- Oeverwallen > Groen verdicht, met een kleinschalig, afwisselend patroon van dorpskernen, stadjes en landbouw, met ecologisch waardevolle elementen⁸
- Kommen > Openheid, een gevoel van rust en vochtige omstandigheden voor weidevogels⁹
- Stroomruggen en rivierduinen > Grillig patroon van oude stroomruggen en meanders enerzijds en open agrarische graslanden en stroomgeulen anderzijds¹⁰

Recreatief fietsen en wandelen mogelijk

- Aanwezigheid van aantrekkelijke landwegen en pontjes

Natuurwaarde

- Gebieden die deel uitmaken van de Ecologische Hoofdstructuur en/of het Groene Hart
- Natuurlijke bossen (landgoedbossen op stroomruggen en hardhout- en zachthoutoibossen buitendijks)
- Stroomdalgraslanden (o.a. in de omgeving van Fort Sint Andries en langs de Afgedamde Maas)
- Natte en vochtige schrale graslanden (o.a. bij klaverblad Deil, de Meren bij Dreumel, de Regulieren)
- Moerassen (o.a. het Lingegebied, de Afgedamde Maas eo, de Kil van Hurwenen)
- Weidevogelgrasland
- Wateren met uitzonderlijke, ecologisch waardevolle, waterkwaliteit

Kenmerkend en historisch occupatiepatroon met cultuurhistorische identiteitsdragers

Organisch en historisch gegroeid patroon van bebouwing en wegen op landschapsstructuur

- Dijk- en kerkdorpen in slingerende linten door het landschap op regelmatige afstand van elkaar (1 uur gaans)
- In kerkdorpen: bebouwing rond de kerk
- In dijkdorpen: bouwen in achter elkaar gelegen stroken vanaf de dijk naar het achterland
- Dorpen met eigen identiteit en cultuur

Historische elementen

- Restanten van Bataafse nederzettingen
- Restanten van Romeinse nederzettingen (Limes, forten, kampdorpen en grafplaatsen)
- Waardevolle monumentale bouwwerken zoals kastelen, forten, burchten, landhuizen, monumentale boerderijen, oude poldermolens of windkorenmolens
- Eendenkooien en kooikersbossen (o.a. in Geldermalsen)
- Historische (soms beschermde) dorpskernen en oude vestingsstadjes (o.a. Asperen, Buren, Culemborg, Tiel, Zaltbommel)
- Kantongerecht in Tiel
- De Waterpoort met Groote Societeit in Tiel (Streekmuseum en Flipje-museum)
- Het Ambtmanshuis in Tiel
- Landgoed Heerlijkheid Marienwaerdt

Sporen van vroegere landschapsinrichtingspatronen

- Oude verkavelingspatronen (bv kromakkers)

Historische militaire elementen (linielandschap)

Verdedigingslijnes zoals de Hollandse waterlinie, de Betuwestelling en de Drutense waterlinie

- Voormalige inundatievelden met een open karakter en vrij zicht vanaf de hoofdverdedigingslijn
- Militaire landschapsgeschiedenis met cultuurhistorisch waardevolle linie-objecten (forten, inundatiekanalen/-sluizen)
- Rijke beplanting en natuurwaarden op en rond forten als besloten eilanden in het weidse waterlinielandschap

Sporen van de voortdurende strijd tegen het water

- Stelsels van dwarsdijken en dorpskaden (o.a. Diefdijk, Aalsdijk, Dwarsdijk, Zijveling, Meidijk, Nieuwe Dijk)

Diverse en gecentreerde bedrijvigheid

Diversiteit aan agrarische bedrijvigheid

- Akkerbouw, (glas)tuinbouw, boomkwekerij, schapen- en geitenhouderij, veeteelt en fruitteelt.
- Trend richting plattelandsverbreding (nevenactiviteiten op agrarische bedrijven)

Gebieden met centrum- of kernfunctie (Tiel als regionale kern; Culemborg, Geldermalsen, Zaltbommel en Druten als subregionale kernen)

- Aanwezigheid van bedrijventerreinen, winkelcentra, zorgvoorzieningen, onderwijsvoorzieningen en culturele podia
- Gecentreerde werkgelegenheid
- Gevarieerde bevolkingsdichtheid

Relatief ongerepte gebieden met dorpen van beperkte en begrensde omvang

- Het westelijke deel van de gemeente Geldermalsen, van Asperen tot Rumpst en in iets mindere mate het centrale deel van Rumpst t/m Deil

Stedelijke dynamiek

- Grootschalige bundels infrastructuur (snelwegen, spoorlijnen) met dynamische uitstraling en moderne vormgeving
- Aaneenschakeling (regionale) bedrijventerreinen nabij op- en afritten van de snelweg
- Groei, welke in hoge mate gedragen wordt door verbanden met de omgeving

Toeristisch-recreatief potentieel

Concentratiegebieden van toeristische activiteiten

- Eiland van Maurik en De Beldert met nadruk op verblijfsrecreatie, waterrecreatie en extensieve recreatie
- Het Lingegebied met nadruk op extensieve recreatie en verspreide verblijfsaccommodatie en met potentieel tot verbinding met gelijksoortige recreatie in de Hollandse Waterlinie

Bestaande toeristische trekkers die geschikt zijn voor een combinatiebezoek

- Hollandse Waterlinie: het Fort bij Asperen in Acquoy, Werk op de spoorweg bij de Diefdijk, batterijen aan de Meerdijk, batterij aan de Nieuwe Lingedijk, Fort bij de Nieuwe Steeg, het Fort bij Vuren
- Appelpop in Tiel
- Fruitcorso in Tiel
- Streekmuseum de Grootte Sociëteit in Tiel
- Flipje Jammuseum in Tiel
- Landgoed Heerlijkheid Marienwaerdt in Geldermalsen
- Uilen-Dierenpark De Paay in Beesd
- Museum der Koninklijke Marechaussee in Buren
- Museum Buren & Oranje in Buren
- Watervogelpark Betuwemeer Tiel in Kapel-Avezaath
- Theetuinen in Varik en Zaltbommel
- Struinroute Waal
- Rondvaarten over de Linge vanaf Geldermalsen
- Kapellen langs velden en wegen in Tiel en Zaltbommel
- Veerponten over de Linge

- Bloeiende boomgaarden in Geldermalsen
- Slot Loevestein
- Rode Kruis Bloesemtocht
- De Limes
- Historische kern van Buren
- Tuinen van Appeltern
- Bezoekerscentrum grote rivieren
- Vestingsvierhoek Loevestein-Woudrichem-Gorinchem-Vuren

Potentiële toeristische trekkers (routegebonden activiteiten als wandelen, fietsen en varen voor het beleven van het landschap en de historische steden)

- Overlinge als recreatielandschap met ruimte voor fruitteelt (als groene achtertuin van Tiel)
- Water- en natuurrecreatie op en langs de Linge
- Recreatieve routes (o.a. langs Doode Linge naar Zoelen)
- Waalfront¹¹
- Gat van Mourik
- De Eng
- Schaarsdijkweg

Infrastructuur en bereikbaarheid

Infrastructuur

- Grootschalige bundels van infrastructuur met een dynamische uitstraling en een moderne omgeving
- Beleving van diverse landschapstypen met afwisselende verkavelingspatronen en uiteenlopende landschappelijke structuren
- Eigen identiteit en visueel-ruimtelijke impact door brede geluidhinderzones en hoge geluidsschermen, aarden dijklichamen, kunstwerken, etc.
- Aaneenschakeling van (regionale) bedrijventerreinen nabij op- en afritten van de snelweg

Bereikbaarheid

- Goede toegankelijkheid per auto via de A2 en A15
- Binnen 1 uur te bereiken vanuit alle grote steden in Nederland
- Geen hinder door filestromen
- Goede bereikbaarheid per spoor
- Veel jachthavens

8 Bijlage 2: Speerpunten in beleid, uitgebreid

Natuur en Landschap

Versterken van de ruimtelijke structuurdragers¹² en behoud van het landelijke karakter, grondgebonden landbouw als richtinggevende functie voor het landelijk gebied, verstedelijking op basis van structuurdragers en het bundelingsprincipe¹³.

Versterken contrasten tussen oeverwallen en kommen; het behoud of herstel van het open, weidse en grootschalige karakter van rivieren, kommen, uiterwaarden; het behoud of herstel van de kleinschalige structuur en afwisselend grondgebruik van oeverwallen; het behoud of herstel van de Hollandse Waterlinie en historisch landschappelijke vlakken; het behoud van hoogstamboomgaarden; het behoud of herstel van functies in waterafvoer en natuur(ontwikkeling) en het herstel van de kenmerkende lintbebouwing.

- Rivieren en uiterwaarden:
 - o versterken herkenbaarheid en identiteit van de verschillende rivieren en hun uiterwaarden
 - o behoud van open karakter van buitendijks gelegen gebieden
 - o realisatie van (een aaneenschakeling van) natuurgebieden in de uiterwaarden, zodat een doorgaande ecologische groenstructuur kan ontstaan
 - o behoud en versterking ruimtelijke en ecologische relaties met binnendijks gebied
 - o behoud en versterking van cultuurhistorische en landschappelijke elementen en patronen
 - o benutten van mogelijkheden voor verbrede landbouw met integratie van natuur- en landschapsontwikkelingen in de (aangepaste) agrarische bedrijfsvoering
 - o incidenteel herstel en versterking (historische) dijkbebouwing en karakteristieke dorpsgezichten aan de rivier
 - o terughoudendheid bij het initiëren van nieuwe rode ontwikkeling in de nabijheid van dijken (zowel binnen- als buitendijks)
- Oeverwallen: behoud en ontwikkeling van de afwisselende landschapsstructuur, versterking van groene relaties tussen dorpen en buitengebied
 - o behoud en versterking van landschappelijke verschillen tussen oeverwallen langs de grote rivieren
 - o behoud en versterking van het contrast tussen de relatief dichte oeverwallen en de open komgebieden
 - o handhaven van de afwisseling tussen de open en besloten delen op de oeverwallen
 - o behoud en herstel waardevolle kavelpatronen en landschapselementen
 - o versterking structuurlijnen, routes en doorzichten vanaf oeverwallen, zodat er ruimtelijk en functioneel een verbinding blijft bestaan met de kommen en uiterwaarden
 - o versterking van de landschappelijke structuur van de oeverwallen door uitbreiding van het bosareaal met gebiedseigen beplanting
 - o landschappelijke verdichting door aanplant opgaande boombeplanting langs doorgaande wegen
 - o vestiging fruit- en boomteeltbedrijven (laanbomenteelt)
 - o instandhouding en herintroductie hoogstamboomgaarden
 - o aanplant windsingels (elzenschermen) rond boomgaarden
 - o aanbrengen perceelgrensbeplanting (knotwilgen, losse meidoornhagen en enkele solitaire bomen)
 - o actief veiligstellen cultuurhistorisch waardevolle bebouwingspatronen
 - o behoud en herstel gebouwde monumenten
 - o kleinschalige uitbreiding dorpen en linten of buurtschappen o.b.v. het concept 'organisch groeien'¹⁴
 - o versterken groene relatie tussen dorpen, linten en buurtschappen en buitengebied, met bijzondere aandacht voor het vrijhouden van zichtlijnen en duurzaam behoud van open gebieden aansluitend aan de kernen
 - o stimuleren nieuwe landgoederen en buitenplaatsen met een zorgvuldige landschappelijke inpassing op de oeverwal
- Stroomruggen en rivierduinen: behoud en ontwikkeling van het kleinschalige cultuurlandschap, vergroten van contrast tussen open kom en verdichte rug of duin
 - o behoud en versterken fijnmazige gemengde structuur, met het grillige patroon van oude stroomruggen en meanders enerzijds en open agrarische graslanden en stroomgeulen anderzijds
 - o behoud halfopen landschapsbeeld door het handhaven van de karakteristieke verdeling en ritmiek tussen open en besloten gebieden
 - o behoud zichtlijnen en vergezichten vanaf de stroomruggen (rivierduinen) op de aangrenzende komgebieden
 - o zichtbaar maken van de loop van oude wegen en waterlopen door (weg)beplanting
 - o verdichting van delen van de stroomruggen (rivierduinen) door uitbreiding van het bosareaal en houtwallen en ontwikkeling van kwalitatief hoogwaardige en het landschapsbeeld versterkende functies
 - o accentueren oude rivierlopen en meanders door verbreding van de watergangen, natuurontwikkeling en beplanting, zodat er duidelijk herkenbare waterlinten ontstaan met solitaire bomen, plukjes struweel of knotwilgen
 - o actief veiligstellen cultuurhistorisch waardevolle bebouwingspatronen
 - o behoud en herstel gebouwde monumenten

- o ruimte voor toevoegen kleinschalige woningbouw (of agrarische bedrijvigheid) in enkele linten op de stroomruggen of rivierduinen
- o versterken groene relatie tussen de linten en buurtschappen en het buitengebied met bijzondere aandacht voor het vrijhouden van zichtlijnen en duurzaam behoud van open gebieden aansluitend aan de kernen
- o stimuleren nieuwe landgoederen en buitenplaatsen met een zorgvuldige landschappelijke inpassing op de stroomruggen of rivierduinen
- Grootschalige kommen: vergroten van belevingswaarde een versterking landschapsbeeld, uitbouwen (natte) natuurwaarden in lage delen
 - o actieve bescherming karakteristieke openheid
 - o actieve verplaatsing glastuinbouw en champignonteelt naar aangewezen concentratiegebieden op de oeverwallen
 - o behoud van openheid door ontmoedigen uitbreiding fruitteelt (laagstamboomgaarden) in centrale delen van de kommen en stimuleren van bedrijfsverplaatsing naar de randen en oeverwallen
 - o vernatting en vasthouden van gebiedseigen water in de laagste delen van de kommen (verbreding van watergangen met herprofilering en inrichting natuurvriendelijke oevers)
 - o ontwikkeling moeras en poelen in natte en onrendabele (lage) delen
 - o ontwikkeling natuurgebieden (schraalgraslanden) in gebieden met regionale kwel
 - o aanplanting nieuwe kooi- en griendbossen (versterking halfopen landschapsbeeld)
 - o uitbouwen natuurwaarde van populierenbossen en omzetten van grienden van productiegriend naar natuurgriend
 - o vergroten herkenbaarheid en uitbouwen mogelijkheden voor (extensief) recreatief medegebruik van dwarsdijken en dorpskaden
 - o verwijderen beplanting en tegengaan verdere verdichting langs snelwegen en spoorlijnen
 - o geen boombeplanting langs de oost-west gelegen wegen om de visuele verbinding tussen de oeverwallen in de open kommen te versterken
 - o tegengaan van verrommeling en ruimtelijke verdichting langs agrarische linten en bovenlokale infrastructuur
 - o reductie hoeveelheid bebouwing en ruimtelijk verdichtende elementen die van oudsher niet thuishoren in de open komgebieden (ruilverkavelingsboerderijen, windmolens, grote stallen en schuren)
 - o omvorming vrijkomende agrarische percelen naar weidegrond
 - o Incidenteel ontwikkelen van kooi- en griendbossen met daarbinnen mogelijkheden voor nieuwe landgoederen, passend bij de maat en schaal van de rationele verkaveling in grootschalige halfopen kommen
- Kleine komgebieden: vergroten van belevingswaarde een versterking landschapsbeeld, uitbouwen (natte) natuurwaarden in lage delen
 - o actieve bescherming karakteristieke openheid door verplaatsing van verspreide glastuinbouw naar aangewezen concentratiegebieden op de oeverwallen
 - o ontmoedigen uitbreiding fruitteelt (laagstamboomgaarden) in open delen van de kommen en stimuleren van bedrijfsverplaatsing naar de randen en oeverwallen
 - o vernatting en vasthouden van gebiedseigen water in de laagste delen van de kommen (verbreding van watergangen met herprofilering en inrichting natuurvriendelijke oevers)
 - o ontwikkeling moeras en poelen in natte en onrendabele (lage) delen
 - o vergroten herkenbaarheid en uitbouwen mogelijkheden voor (extensief) recreatief medegebruik van dwarsdijken en dorpskaden
 - o tegengaan verrommeling en ruimtelijke verdichting langs agrarische linten en (boven)lokale infrastructuur
 - o reduceren hoeveelheid bebouwing en ruimtelijk verdichtende elementen die van oudsher niet thuishoren in de open komgebieden (ruilverkavelingsboerderijen, windmolens, grote stallen en schuren)
 - o omvorming vrijkomende agrarische percelen naar weidegrond
- Linielandschap: vergroten herkenbaarheid cultuurhistorische identiteitsdragers, combineren met natuurontwikkeling en recreatief medegebruik
 - o vergroten zichtbaarheid, belevingswaarde en herkenbaarheid van de waterlinies en dwarsdijken
 - o accentueren hoofdverdedigingslijn als een doorgaande landschappelijke en ecologische structuur
 - o behoud en versterken openheid ten oosten van de waterlinie ('open velden')
 - o behoud en versterken vrije schootsvelden rondom de forten ('verboden kringen')
 - o combineren (natte) natuurontwikkeling en waterberging in de voormalige inundatievelden en overstromingsvlakten
 - o vergroten mogelijkheden voor recreatief medegebruik van de dwarsdijken, verdedigingslijnen en linie-objecten
 - o afstemming stedelijke ontwikkeling op de ruimtelijke regimes uit het Linieperspectief Panorama Krayenhoff ('open velden' en 'groene verdichtingsvelden')
 - o geen nieuwe woonbuurten of bedrijventerreinen toevoegen die de openheid aantasten in 'open velden' en binnen de 'verboden kringen'
 - o ombouwen van een fort tot verblijfsaccommodatie is mogelijk, zolang de cultuurhistorische waarde van het fort en zijn omgeving behouden blijft
- Hoofdinfrastructuur:
 - o herkenbaar maken doorsnijding van verschillende landschapseenheden

- o goede landschappelijke inpassing snelwegen en spoorlijnen met een ruimtelijk eenduidige inrichting (routeontwerp)
- o versterking groenstructuren en aanleg compenserende natuur- en bosgebieden bij grote infrastructuurprojecten
- o verbeteren botanische kwaliteit en ecologische waarde van snelweg- en spoorbermen
- o ontwikkeling groen lint langs doorgaande infrastructuurlijnen met bomenrijen, bloemrijke dijklichamen en bosaanplant
- o tegengaan 'verrommeling' langs snelwegen en spoorlijnen
- o herstructurering verouderde bedrijventerreinen en realisatie van nieuwe bedrijventerreinen langs spoor- en snelwegen
- o bijzondere aandacht voor vormgeving en beeldkwaliteit nieuwe (bedrijfs)gebouwen en de landschappelijke inpassing van bedrijventerreinen
- o ontwikkeling windturbineparken langs de bundels van grootschalige infrastructuur met een zorgvuldige landschappelijke inpassing

De leesbaarheid/herkenbaarheid van het landschap versterken.

Natuurontwikkeling en aanleg van ecologische verbindingzones.

- Bescherming van de natuurdoeltypen: natuurlijke bossen; stroomdalgraslanden; natte en vochtige schrale graslanden; moerassen; weidevogelgrasland; specifieke vogel- en amfibiesoorten; wateren met uitzonderlijke, ecologisch waardevolle, waterkwaliteit.
- Natuurontwikkeling uitsluitend passend binnen de hoofdstructuurdragers. Nieuwe natuur krijgt een hogere prioriteit als wordt bijgedragen aan de hoofdstructuurdragers.
- Natuurontwikkeling mag agrarische bedrijfsvoering nu en in de toekomst niet belemmeren, tenzij daar in het kader van agrarisch natuurbeheer afspraken over gemaakt zijn.
- Groeninrichting gebaseerd op ecologische potenties.

Verstedelijking vindt alleen plaats op de oeverwallen en primair ten behoeve van de lokale bevolking, ontwikkelingen op basis van bijzondere kwaliteiten (i.e. structuurdragers) en het bundelingsprincipe en het principe 'inbreiden voor uitbreiden'¹⁵.

- Versterken of herstellen van de relatie tussen de stad en de rivier.
- Het zwaartepunt voor de bouw van woningen ligt bij de kernen Tiel, Culemborg, Geldermalsen en Druten.
- Kleinschalige uitbreiding volgens het principe 'organisch groeien'¹⁶.
- Investeren in stadslandschappen bij nieuwbouw of herstructurering, welke enerzijds een aantrekkelijk woonmilieu bieden en anderzijds zoveel mogelijk aansluiten bij het karakter van de cultuurhistorische kenmerken van de bestaande landschappen waarin toekomstige wijken ontwikkeld gaan worden.
- Gebruik van duurzame bouwmaterialen.
- Vorming van een duurzame buffer tegen de oprukkende verstedelijking vanuit de Randstad in de gemeente Lingewaal.

Werken aan een aangenaam, rustig en groen woon- en werkklimaat en het aanbieden van diverse woonmilieus.

- Uitbouw van het profiel van Tiel van historische en groene stad tussen rivieren en kanalen.
- Uitbouw van het profiel van Buren van een landelijke gemeente.
- Werken aan stedelijk groen en het benutten van fraaie landschappen in de omgeving als groene uitloopgebieden (bij Tiel de route over de Lingedijk en Overlinge).

Duurzame bestaansbasis met behoud of versterking van de karakteristieken van de kernen, zorgdragen voor samenhang tussen kernen en landschap en voorkomen dat kernen aan elkaar groeien.

In het buitengebied werken aan versterking van landschaps- en natuurwaarden (en daarmee verbonden recreatie), waarbij voor de open komgronden geldt dat de moderne grondgebonden landbouw de drager voor de landschapswaarden vormt.

Mogelijkheden bieden voor schaalvergroting van de landbouw, m.n. de rundveehouderij.

- Handhaving van de rundveehouderij, met een accent op ruimte voor schaalvergroting.

Functieverandering van vrijkomende agrarische bedrijven naar wonen, agrarische gelieerde functies of kleinschalige bedrijvigheid en plattelandsverbreding (waaronder recreatie).

- In komen:

- o Geen belemmering van huidige en toekomstige agrarische bedrijfsvoering
- o Geen afbreuk aan de karakteristieke openheid
- o Sloop van minimaal 25% van de bestaande opstallen
- o Rekening houdend met omringende waarden, als cultuurhistorie, landbouwkundige, landschappelijke, archeologische en aardwetenschappelijk en met de waterbergingszoekgebieden en milieubeschermingsgebieden
- o Geen buitenopslag
- o Geen nieuwe infrastructuur nodig
- Op oeverwallen:
 - o Rekening houdend met omringende waarden, als cultuurhistorie, landbouwkundige, landschappelijke, archeologische en aardwetenschappelijk en met de waterbergingszoekgebieden en milieubeschermingsgebieden
 - o Geen nieuwe infrastructuur nodig
 - o Sloop van minimaal 25% van de bestaande opstallen
 - o Functieverandering binnen een maximale oppervlakte of inhoudsmaat
- In uiterwaarden:
 - o Sanering van bebouwing zonder directe relatie met functies van de rivier
 - o Geen herbouw
- Op dijken:
 - o Herbouw indien daarmee karakter van dijk als structuurdrager versterkt wordt

Milieu, water en hinder

Ruimte voor water, waarbij het structuurbeeld van het rivierenlandschap, waar water een onmisbaar onderdeel van is, behouden blijft of versterkt wordt, inzetten op duurzame energievoorziening.

Vergroten afvoercapaciteit van de rivier en duurzame opvang en borging van gebiedseigen water.

- Structurele beschermingsmaatregelen in het winterbed die het structuurbeeld niet aantasten: uiterwaardverlaging, verwijderen van obstakels, zomerkadenverwijdering, kribverlaging en aanleggen van nevengeulen (en daarna dijkversterking, dijkverlegging, aanleg van retentiegebieden). Niet-structurele maatregelen als het aanwijzen van noodoverloopgebieden worden afgewezen.
- Verbreden van de watergangen eventueel in combinatie met het ontwikkelen van natuurvriendelijke oevers (al dan niet ten behoeve van de ontwikkeling van een ecologische verbindingzone).
- Waterberging in daartoe aangewezen gebieden (richtinggevend zijn veiligheid en oude structuren in het landschap).
- Integraal waterbeheer (scheiding, retentie, meervoudig ruimtegebruik).

Stimuleren van duurzame energievoorziening, in het bijzonder windenergie.

- Uitgesloten zijn vogel- en habitatrichtlijngebieden, kern- en ontwikkelingsgebieden en verbindingzones van de Ecologische Hoofdstructuur, natuurmonumenten, stiltegebieden, straalpaden voor telecommunicatie, gebieden waarvoor planologische of milieutechnische belemmeringen gelden of gebieden waar minder dan drie turbines geplaatst kunnen worden.
- Plaatsing van windturbines in de niet-uitgesloten gebieden onder voorwaarden (concentratie, hoofdstructuurdragers leidend en aansluitend op grootschalige infrastructures).

Verkeer

Bevorderen van de doorstroming van wegverkeer, verbetering van de toegankelijkheid van stations en ontwikkeling van extra stations. Verkeersstructuur fiets- en voetgangers vriendelijk maken. Verkeerskundige maatregelen combineren met een verbeterde landschappelijke inpassing.

Goede aansluiting van de stedelijke kernen op de ontsluitingswegen van de regio, het aanbrengen of versterken van de hiërarchie in de wegenstructuur.

- Knelpunten als opstopping en daaruit volgend sluipverkeer en leefbaarheidsproblemen dienen worden aangepakt in overeenstemming met uitbreidingsplannen voor wonen en werken, daarbij de hoofdstructuurdragers in het oog houdend.

Spoorverbindingen en snelnetdiensten versterken.

- Aansluiting op het Randstadspoor.
- Bereikbaarheid en toegankelijk van de stations verbeteren.
- Gebruik van de regiotaxi voor plaatsen waar voor regulier openbaar vervoer onvoldoende draagvlak is.

Fiets- en voetgangersvriendelijk verkeer en verbetering van de structuur voor fietsverkeer (ook voor recreatie).

- Stimulering van lopen en fietsen via verkeersstructuur.

Archeologie, cultuurhistorie en architectuur

Behoud en versterken van het rivierenlandschap en haar cultuurhistorie (Hollandse waterlinie, restanten van de Romeinse bezetting, historisch landschappelijke vlakken in het buitengebied en historische en culturele kwaliteiten van stads- en dorpscentra, etc., etc.).

Recreatie

Ontwikkeling van recreatieve concentratiepunten¹⁷ passend binnen de kwaliteiten van het rivierengebied en rekening houdend met lokale waarden (o.a. natuur-, water- en cultuurrecreatie en verspreide verblijfsrecreatie). Versterking van boegbeelden als toeristisch-recreatieve trekkers. Kwalitatieve versterking van het huidige aanbod, met nadruk op dagrecreatie. Geen grootschalige ontwikkelingen.

Uitbreiden van het aanbod van verblijfsaccommodatie in de categorie hotels, pensions en bed&breakfast, op de oeverwallen (stop op verblijfsrecreatie in de uiterwaarden en kommen). Mogelijkheid tot ontwikkeling van kleinschalige vormen van verblijfsrecreatie.

- Versterking van verblijfsrecreatie (niet grootschalig) dient, voor zover gewenst, plaats te vinden op de oeverwallen, bijvoorbeeld door een uitbreiding van het Betuwestrاند tot aan de nieuwe ontsluitingsweg aldaar. Kleinschalige vormen van verblijfsrecreatie (kamperen bij de boer, herbergen of appartementen in voormalige boerderijen op de oeverwal e.d.) zijn mogelijk en worden per geval afgewogen.
- Verdere ontwikkeling van de verblijfsrecreatieterreinen en grootschalige recreatieve voorzieningen in de ontwikkelingszone Beldert-Lingemeer (gemeente Buren). Nieuwe ontgrondingen kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Bij deze ontwikkelingen moet wel een zoneringsplan worden aangebracht in een intensief en minder intensief deel.
- Versterking dag- en verblijfsrecreatie door verbetering en uitbreiding van Lingebos/golfbaan in de gemeente Lingewaal.
- In het Lingelint (de rivier en haar uiterwaarden) is er een stop op verdere intensivering van (verblijfs)recreatie en landbouw, uitbreiding van het aantal ligplaatsen ten behoeve van recreatieve vaart is niet wenselijk.

Uitbreiden en versterken van het aanbod van routegebonden recreatie (fietsen, wandelen, varen) en overige recreatie, m.n. gericht op natuur, water en cultuurhistorie.

- Aandacht voor realisatie en afstemming (ook buiten de regiogrens) van veilige recreatieve fietsroutes en wandelroute, waar mogelijk in combinatie met toeristisch bezoek gericht op cultuurhistorische elementen en met aandacht voor het aantrekkelijke buitengebied en natuurbezoek
 - o verlengen van de recreatieve route over de Lingedijk richting Zoelen en Drumpt en eventueel ook via de Doode Linge, verbetering van het groen rond het Inundatiekanaal
 - o ontwikkeling van een netwerk in de gemeente Buren waarin in elk geval de 14 kernen en de belangrijkste waterrecreatiegebieden en verblijfsrecreatieterreinen met elkaar zijn verbonden. Door deze te koppelen aan bijzondere plekken langs de voormalige Limes, wordt tegelijkertijd de cultuurhistorische waarde van deze voormalige Romeinse grens vergroot
 - o uitbreiding van het netwerk van aantrekkelijke fiets- en wandelpaden op de oeverwal van Beusichem, Buren en Zoelen
 - o een betere ontsluiting van de Regulieren en de Diefdijk voor natuur- en rustminnende wandelaars
 - o ontwikkeling van een wandelverbinding langs de Aalsdijk, waar tevens gezocht wordt naar de ontwikkeling van natuur en waterberging, waardoor een aantrekkelijke verbinding tussen het stadje Buren en het uiterwaardengebied bij Beusichem ontstaat
 - o ontwikkeling van een recreatief (struin)pad langs de Mauriksche Wetering, waardoor een verbinding vanaf Buren en vanaf Ingen en Maurik richting het Amsterdam-Rijnkanaal ontstaat
 - o wandelen en fietsen op de Lingeroute, Diefdijk, Marienwaardt en Regulieren
 - o beter benutten van de recreatieve waarden van de uiterwaarden van de Linge en Waal rondom Tiel als recreatief uitloophoek
- Faciliteren en uitbouwen van boegbeelden¹⁸ en koesteren van lokale elementen met een recreatief-toeristische aantrekkingskracht¹⁹
- Behoud en herstel van bijzondere cultuurhistorische waarden (o.a. voor de gemeente Buren: op de oeverwal waarop Beusichem, Zoelmond, Asch, Buren, Erichem, Kerk-Avezaath en Zoelmond gelegen zijn)
- Ontwikkeling van een aantrekkelijk gelegen hotel en fruitmuseum (goede bereikbaarheid, nabij/centraal van toeristische objecten en aantrekkelijke landschappen, zonder aantasting natuur- en landschapswaarden, bijv. Geldermalsen en vooral Beesd(sche Veld)).
- Verdere ontwikkeling van het stadje Buren en delen van Beusichem en Zoelen (beschermde dorpsgezichten) als toeristisch-recreatieve trekpleister.
- Terughoudendheid bij nieuwvestiging van recreatieve bebouwing of functieverandering buiten boegbeelden en concentratiegebieden
- Binnendijs op de oeverwallen een afwisseling van fruitteelt, grasland en akkerbouw, afgewisseld met bossen en

terreinen voor openluchtrecreatie.

- Betere regulering en terugdringing van de overbelasting door autotoerisme, motorvaren en verblijfsrecreatie en mogelijk in de toekomst ook overbelasting door kanovaren.
- Op komgronden horen recreatiewoningen of –parken horen niet thuis. Wel is er ruimte voor extensief recreatief medegebruik (fietsen, wandelen, kanoën) en voor de uitwerking van een aantal fiets- en wandelroutes (zoals voorgesteld 'Het Lingelint').
- Op oeverwallen biedt kleinschalige menging van functies, waaronder recreatie, perspectief voor toekomstige functieverandering.
- Omvorming van de Linge tot de ruimtelijke drager voor de ontwikkeling van Overlinge tot een parklandschap met ruimte voor fruitteelt, wonen en recreatie.
- Ontwikkeling van een multifunctioneel sportief en recreatief complex aan de Schaarsdijkweg te Tiel, ook fungerend als scharnierpunt van recreatieve en utilitaire (fiets)routes.
- Behoud en herstel van de cultuurhistorische waarden, in combinatie met de ontwikkeling van op cultuur gerichte recreatieve voorzieningen in de ontwikkelingszone Beusichem-Buren-Zoelen (gemeente Buren).
- Ontwikkeling van waterrecreatie in het Eiland van Maurik en van horecavoorzieningen in het 'Bastion Maurik'.
- Verbetering van de routestructuur en voorzieningen voor extensieve vormen van recreatie met de Hollandse Waterlinie als centraal thema
- Transformatie van het Heuffterrein (gemeente Lingewaal) naar water, natuur en recreatie
- Toestaan van recreatieve nevenactiviteiten in de vorm van logeren en kamperen bij de boer, in combinatie met versterking van erfbeplanting rondom het agrarische bouwperceel in de gemeente Lingewaal
- Kwaliteitsverbetering van de recreatieplas Put van Herwijnen in de gemeente Lingewaal

Afstemming tussen gemeenten en tussen kernen binnen gemeenten over de verdeling van het toeristisch-recreatief aanbod.

Concentratie van recreatieve ontwikkeling, en waar mogelijk samenstellen van toeristisch-recreatieve arrangementen.

- Grootschalige recreatieve ontwikkelingen concentreren in de concentratiegebieden voor de Betuwe: Eiland van Maurik en De Beldert (gemeente Buren, voor verblijfsrecreatie, waterrecreatie en extensieve recreatie) en het Lingegebied (gemeente Geldermalsen, voor extensieve recreatie en verspreide verblijfsaccommodatie) en uitbreiden mits ruimtelijke ontwikkelingen het landschap versterkt of behoud. Toevoeging van meerdere concentratiegebieden is niet wenselijk.

Regionale economie en arbeidsvoorziening:

Ontwikkeling bedrijvigheid volgens 'aard en schaal' en 'meerwaarde voor Rivierenland'.

Concentratie van bedrijvigheid en ontwikkeling binnen de leidraad 'aard en schaal'²⁰ en het vestigingscriterium 'meerwaarde voor Rivierenland'²¹ en op basis van bijzondere kwaliteiten (i.e. structuurdragers).

- Het zwaartepunt voor de ontwikkeling van nieuwe en de uitbreiding van bestaande bedrijventerreinen ligt bij de kernen Tiel, Culemborg en Geldermalsen.
- Ontwikkeling van bedrijvigheid leidt tot werkgelegenheid voor lager opgeleide lokale bevolking

Behoud of creëren van werkgelegenheid in de landbouwsector (m. n. grondgebonden landbouw en fruitteelt), de detailhandel en de toeristisch-recreatieve sector, zoveel mogelijk ten behoeve van de eigen beroepsbevolking.

9 Noten

¹ Ruimtelijke structuurdragers (of hoofdstructuurdragers) zijn de uiterwaarden, dijken, oeverwallen en kommen en het cultuurhistorisch landschap (de Hollandse Waterlinie en de oude nog gave verkavelingspatronen). Deze structuurdragers bepalen de eigenschap van het rivierenlandschap en behoren een inspiratiebron te zijn voor toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen om zodoende het unieke landschap te behouden danwel te versterken. De hoofdinfrastructuur is recent van invloed op ruimtelijke ontwikkelingen en is mede leidraad.

² Uitgangspunten van het bundelingsprincipe zijn de kernenhiërarchie (regionaal, subregionaal, lokaal) en de landbouw als richtinggevende functie voor het landelijk gebied, rekening houdend met landschappelijke and cultuurhistorische waarden, bij voorkeur dient dit te gebeuren aan of nabij infrastructuur. Tiel heeft een rol als centrumstad in de regio Rivierenland.

³ Zonen van landelijk gebied in hoogdynamisch (intensieve landbouw en recreatie) en laagdynamisch (grondgebonden landbouw, bos & natuur, extensieve recreatie en gebiedsgericht water- en milieubeleid

⁴ Het begrip aard en schaal is uitgewerkt volgens de aandachtspunten beeldkwaliteit, sociaal-economische binding, de omgevingsinvloed en de kavelgrootte.

⁵ Het vestigingscriterium Meerwaarde voor Rivierenland houdt in dat een bedrijf zich mag vestigen als het toegevoegde waarde voor het Rivierenland met zich meebrengt. Aandachtspunten zijn het arbeidsmarktperspectief, de aanvulling op de huidige productiestructuur, de relaties met andere reeds aanwezige sectoren/ketenfunctie, hoofdvestigingen en groene bedrijven.

⁶ Kenmerkend voor de uiterwaarden: ruige beplanting met natte natuurwaarden (o.a. stroomdalgraslanden, (riet)moerassen, hardhoutoibos en wilgenstruweel); buitendijks gelegen oude steenfabrieken met markante schoorstenen

⁷ Kenmerkend voor de dijken: slingerende dijken als duidelijk herkenbare lijnen door het landschap; vrijwel geen boombeplanting langs de wegen op de dijk; plaatselijk oude dijkdoorbraken met kolken en wielen; langgerekte dijkdorpen met bebouwing in voor- en achterstraten; verspreide agrarische dijkbebouwing en lintbebouwing

⁸ Kenmerkend voor de oeverwallen: kleinschalig en afwisselend (half open) landschapsbeeld; hogere ligging (circa 1 à 2 m) t.o.v. aangrenzende komgebieden; contrast met aangrenzend grootschalige (open) kommenlandschap met op veel plaatsen doorzichten; (fruit)boomgaarden afgewisseld met bouwlanden en graslanden; strokenverkaveling loodrecht op de dijk en onregelmatige blokverkaveling; bebouwing in buurtschappen en dorpskernen (kerkdorpen) gericht op de rivier; vanuit de dorpskernen lintbebouwing en verspreid gelegen boerderijen; weg- en erfbeplanting veelal met fruitbomen en rijen knotwilgen; bochtige en slingerende wegen- en waterpatronen

⁹ Kenmerkend voor de kommen: relatief vlakke gebieden met lagere ligging (circa -1 à -1,5 meter) ten opzichte van de omringende stroomruggen en rivierduinen; open agrarische weidegraslanden in regelmatige kavels, afgewisseld door enkele kleine broek- en populierenbosjes; oud slagenverkavelingspatroon; volledig ontbreken van dorpskernen; enkele boomgaarden op de overgangen van de komgrond naar de oeverwal; ijle wegbeplanting langs belangrijkste ontsluitingswegen (meestal populieren); verspreide bebouwing; enkele losstaande boerderijen en hoeven met insteekweggetjes (zogenaamde 'pollen' of 'woerden', soms op een huisterp gelegen); opgaand groen ontbreekt als perceelsgrens

¹⁰ Kenmerkend voor de stroomruggen en rivierduinen: kleinschalig en afwisselend (half open) landschapsbeeld; geringe hoogteverschillen (ca. 75 cm tot 1,5 meter) tussen hoger gelegen stroomruggen (en rivierduinen) en lagere stroomgeulen en komgebieden; waardevolle ecologische gradiënten en overgangsgebieden naar lager gelegen, kleinschalige kommen, stroomgeulen en rivierlaktes; onregelmatige blokverkaveling; gevarieerd agrarisch grondgebruik (fruitteelt, glastuinbouw, akkerland en weidegrond); wingerend wegenpatroon (op de hoger gelegen delen van de oude stroomruggen en rivierduinen gelegen); beplanting in de vorm van houtsingels, weg- en erfbeplanting

¹¹ Bij Tiel is er sprake van drie deelgebieden: 1) de Willemspolder, met nadruk op natuur(ontwikkeling) en het benutten van de potenties van het gebied als groene uitloop; 2) de Waalplaat, met nadruk op het verbeteren van de relatie tussen het centrum en de rivier, en 3) de groengebieden ten zuidwesten van het centrum, met de nadruk op het vergroten van de recreatieve mogelijkheden en het ontwikkelen van nieuwe groene woonvormen.

¹² Ruimtelijke structuurdragers (of hoofdstructuurdragers) zijn de uiterwaarden, dijken, oeverwallen en kommen en het cultuurhistorisch landschap (de Hollandse Waterlinie en de oude nog gave verkavelingspatronen). Deze structuurdragers bepalen de eigenschap van het rivierenlandschap en behoren een inspiratiebron te zijn voor toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen om zodoende het unieke landschap te behouden danwel te versterken. De hoofdinfrastructuur is recent van invloed op ruimtelijke ontwikkelingen en is mede leidraad.

¹³ Uitgangspunten van het bundelingsprincipe zijn de kernenhiërarchie (regionaal, subregionaal, lokaal) en de landbouw als richtinggevende functie voor het landelijk gebied, rekening houdend met landschappelijke and cultuurhistorische waarden, bij voorkeur dient dit te gebeuren aan of nabij infrastructuur. Tiel heeft een rol als centrumstad in de regio Rivierenland.

¹⁴ Organisch groeien is het (veelal) stuksgewijs bouwen van woningen of bedrijven binnen en door een (breed gedragen) set van bouwregels bepaalde structuur, waardoor de kwaliteit van dorp en landschap wordt versterkt

¹⁵ De verstedelijkingsopgave is zowel gericht op inbreiden binnen de steden als uitbreiden buiten de steden. Bij inbreiden gaat het om herstructurering en intensivering van het bestaand stedelijk gebied. Herstructurering is echter niet alleen voorbehouden aan de steden, maar vindt evenzeer plaats in de bestaande dorpen. Bij uitbreiding wordt gestreefd naar gedifferentieerde vormen en locaties met in achtname van de te bepalen zoekzones voor verstedelijking en de betreffende gebiedskwaliteiten.

¹⁶ Organisch groeien is het (veelal) stuksgewijs bouwen van woningen of bedrijven binnen en door een (breed gedragen) set van bouwregels bepaalde structuur, waardoor de kwaliteit van dorp en landschap wordt versterkt

¹⁷ zonen van het landelijk gebied in hoogdynamische (intensieve landbouw en recreatie) en laagdynamische gebieden (grondgebonden landbouw, bos & natuur, extensieve recreatie en gebiedsgericht water- en milieubeleid

¹⁸ Het gaat om producten die elders in Nederland niet voorkomen. Deze boegbeelden zijn de Hollandse waterlinie, de historische kern Buren, bloeiende bloesem, de tuinen van Appeltern, bezoekerscentrum grote rivieren, landgoed Marienwaard, het fruitcorso in Tiel en de vestingsvierhoek Loevestein-Woudrichem-Gorinchem-Vuren

¹⁹ Te denken valt aan boomgaarden, landgoederen, forten, kastelen, eendenkooien, molens, monumentale panden, dorpen en stadjes en dergelijke.

²⁰ Het begrip aard en schaal is uitgewerkt volgens de aandachtspunten beeldkwaliteit, sociaal-economische binding, de omgevingsinvloed en de kavelgrootte.

²¹ Het vestigingscriterium Meerwaarde voor Rivierenland houdt in dat een bedrijf zich mag vestigen als het een toegevoegde waarde voor het Rivierenland met zich meebrengt. Aandachtspunten hierbij zijn het arbeidsmarktperspectief, de aanvulling op de huidige productiestructuur, de relaties met andere reeds aanwezige sectoren/ketenfunctie, hoofdvestigingen en groene bedrijven.